

J. NAGY LÁSZLÓ

MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ KORMÁNYZÓ ALGÍRBAN 1580–1582

A Spanyol Monarchia az 1499–1502. évi moriszkó felkelés után – elsősorban Ximenes toledói érsek ösztönzésére – döntött úgy, hogy a reconquistát az afrikai földrészen is folytatja. Az észak-afrikai települések (Oran, Tlemcen, Tripoli) sorra spanyol kézre kerültek, vagy erővel vették be őket, vagy behódoltak. A vérontás elkerülése végett ez utóbbit választotta Algír is 1510-ben. Ezt követően a spanyol támadások szüneteltek. Az uralkodó, Katolikus Ferdinánd nem támogatta a hadjáratot. Figyelmét az itáliai és a Pinereusokon túli problémák kötötték le, számára Észak-Afrika „másodlagos hadműveleti terület” volt.¹

A spanyol visszavonulást követően tűntek fel az észak-afrikai partokon a görög szigetekről származó Barberousse testvérek, Arudzs és Khajreddin, akik tengeri portyáik révén már a Mediterráneum nyugati felében sem voltak ismeretlenek. Katolikus Ferdinánd halálakor, 1516-ban az algíriak hozzájuk fordultak, hogy segítségükkel szabaduljanak meg a spanyoloktól. A testvérpár beveszi a várost, és innen próbál terjeszkedni nyugat felé. Hadjárataik azonban nem túl sikeresek. A Tlemcen visszafoglalásáért vívott harcokban Arudzs életét veszti. Az elszenvedett kudarcok, a berber törzsek lázadásai és a spanyolok készülődései arra készítetik Khajreddint, hogy felajánlja szolgálatait Konstantinápolynak és segítséget kérjen tőle. A győzelmes egyiptomi hadjáratát éppen befejező Szelim szultán örömmel vette az ajánlatot. Remélte, hogy hatalmát a Nyugat-Mediterráneumra is kiterjeszheti. 1519-ben kétezer janicsárt, négyezer önkéntest és tüzérséget küldött Algírba, valamint egy fermant, amelyben kijelentette, hogy „Algír lakóit hűséges alattvalóivá fogadja és védelmét kiterjeszti rájuk”.² Khajreddin nemcsak megszilárdítja hatalmát, de újabb területeket is elfoglal Észak-Afrikában. Segíti a spanyolországi moriszkókat is, az emigrálni szándékozók számára hajót küld, a felkelőknek fegyvereket és önkénteseket. A grenadai moriszkók a szultánnak írott levelükben benne látták „létük garanciáját”, Algírban pedig „a muzulmánok védőbástyáját”.³

Szulejmán Konstantinápolyba hívhatja és 1534-ben kapudán pasává (flottaparancsnokká) és beglerbéggé nevezi ki. Ezt követően csak rövid időre tér vissza Algírba, a tengereken szolgálja a birodalom érdekeit. Többek között ő vezeti győzelemre 1538-ban La Prevesánál az oszmán hajóhadat. Algír kormányzását alvezérére, Hasszánra bízta, aki sikerrel védelmezi a várost 1541-ben V. Károly hajóhadával szemben. Ilyen nagyszabású támadást Algír ellen 1830-ig európai hatalmak nem indítottak. A források szerint a császár által személyesen irányított sereg több száz hajóból és 30 ezer katonából állt.⁴

A győzelemmel Algírnak mint az Oszmán Birodalom nyugat-mediterrán védőbástyájának a helyzete stabilizálódott. Adminisztratív struktúrája hasonló volt a többi oszmán tartományéhoz. Élén a kormányzó, a *beglerbég* állt, aki elméletileg minden hatalom birtokosa. A valóságban azonban számolnia kellett a tartomány egyetlen szer-

vezett erejével, a janicsárok testületével, az *odzsakkal*, amelynek egyetértése nélkül semmilyen lényeges döntést nem lehetett hozni. A tartomány eredetisége a közelkeletiekkel szemben az, hogy itt jelentős szerepet játszottak a kalózkapitányok, a *raiszok*, akik érdekvédelmi testületbe, *taifába* tömörültek. Ennek a befolyása jelentős volt, hiszen a tartomány prosperitását, gazdaságának alapját a tengeri portyák során szerzett zsákmány adta.

A kalózkodás (course), amelyet megkülönböztetnek a tengeri banditizmustól (piraterie), általánosan elfogadott, keresztények és muszlimok által egyaránt folytatott tevékenység, „a kereskedelem egyik formája az egész Mediterráneumban”.⁵

A raiszok a 16–17. században szinte kivétel nélkül európai származásúak voltak. Vagy fogolyként kerültek Algírba és tértek a muszlim hitre, hogy megszabaduljanak a rabszolgaságtól, és ne kerüljenek a hajókra evezősnek, vagy a vagyonszerzéstől ösztönözve önként álltak a „kalózköztársaság” szolgálatába.⁶ Őket nevezték *renegátoknak*. A 16. század második felében 22 raisznak a származási helyét sikerült kideríteni. Közülük 11 volt itáliai, 3 görög, 2 albán, 2 spanyol, 1-1 pedig korzikai, francia, algíri zsidó és magyar.⁷

A zsákmány elosztása szigorú szabályok szerint történt. A leltár felvétele után az állam (beglerbég) megkapta a hajó kapitányát, kormányosát, az ácsot (a legfontosabb mesterség) és az ágyúkat. Ezenkívül az árverésen értékesített áruk és foglyok 12%-át, 1-1%-ot pedig a kikötő és a mecsetek rendben tartására. A fennmaradó rész felét a vállalkozást finanszírozók („részvényesek”) kapták, a másik felén a legénység osztozott. A raisz a második rész 40%-át kapta.⁸

A zsákmány legértékesebb részét a foglyok jelentették. Az emberkereskedelem a legjövődmezőbb kereskedelmi vállalkozás volt a 16–17. században a Mediterráneumban. (Nem ritka a több száz százalékos haszon sem!) Központja Livorno volt, ahol több kereskedőház erre specializálta magát. Ügynökeiket megtalálhatjuk minden jelentősebb mediterrán városban.⁹ Voltak szerzetesrendek is, amelyek a foglyok megvásárlását, „kiváltását” tartották fő feladatuknak. A Vatikán is finanszírozott több ilyen kiváltási műveletet. A pápa nevében a 16. század utolsó évtizedeiben háromezer fogoly érdekében írott levelekben megtalálhatjuk 90 magyar adatait (név, születési hely, idő) is.¹⁰

Amíg a beglerbégek a raiszok – vagy jelöltjük – közül kerültek ki, a janicsárok zsoldjának a kifizetése nem okozott különösebb gondot. Bár az odzsak feje, az aga ekkor is sűrűn keveredett véres konfliktusba a katonákkal, mert vagy nem időben fizette a zsoldot, vagy megkurtította. A taifa 1568-tól janicsárokat is befogadott a hajók legénységébe, s ezzel lehetővé tette, hogy részesüljenek a zsákmányból. Ez növelte az érdekközösséget az odzsak és a taifa között, ami viszont a tartomány autonómiáját erősítette Konstantinápolyal szemben.

Algír függetlenedési lehetőségeinek feltételei az 1570-es években kedvezően alakultak. A keresztény hatalmak lepantói (1571) és az oszmánok tuniszi győzelme (1547) után a Habsburgok és az oszmánok, a „Mediterráneum e két politikai óriása” feladja a harcot, s megbékél egymással a térségben.¹¹ Az algíri kalózkodás úgy alkalmazkodnak a békés időszakhoz, hogy tevékenységüket teljesen a kalózkodásra összpontosítják. (Néhány janicsár aga és oszmán politikus szeretné ugyan elfoglalni a marokkói Fezt, de ezt a szultán nem engedélyezi.) A Porta, joggal tartva attól, hogy a tartomány ellenőrzése kicsúszik a kezéből, 1572-ben megszünteti a beglerbégi tisztséget és

azzal próbálja közvetlen fennhatósága alá vonni a tartományt, hogy Konstantinápolyból küld kormányzót háromévenként (az ún. hároméves pasákat) Algírba.¹² Feladata az oszmán fennhatóság biztosítása, a belső frakcióharcok csillapítása – esetleg felszámolása. Ritkán fordul elő, hogy a kormányzó-pasa kitöltötte a három évet. Egyrészt mert képtelen volt felszámolni a frakcióharcokat, másrészt pedig viszonylag rövid idő alatt jelentős jövedelemre tett szert az őslakos törzsektől beszedett adókból, valamint a kalózkodásból, ami inkább távozásra, mint a zavaros, életveszélyes körülmények közötti maradásra ösztönözte. Elég sűrűn előfordult az is, hogy a konstantinápolyi intrikák kényszerítették visszatérésre.

Murad szultán 1580-ban Algír kormányzójává Dzsefár pasát nevezte ki, „a magyar regenátot, eunuchot, aki régóta szolgált és gyermekkorában a karján hordozta, és aki egy tartományt is kormányzott Magyarországon”.¹³ Dzsefárnak az volt a feladata, hogy elődje, a származása miatt Velenceinek is nevezett Hasszán ellen a janicsárok által benyújtott panaszt megvizsgálja, és véget vessen a belharcoknak. Megérkezésekor Hasszánhoz nem nyúlt, mivel annak igen magas pártfogója volt Konstantinápolyban, Osali, a hadsereg fővezére, „abszolút ura mindennek, ami a háborúval kapcsolatos”.¹⁴ Továbbá azért sem, mert az a 20 ezer tallér, amit Osali adott neki Algírba indultakor, „meglágyította a szívét”.

Bebörtönzött viszont rövid időre néhány előkelőséget, akik kiszabadulva összeesküvést szöttek ellene. Csatlakozott hozzájuk a janicsárok agája, akit Dzsefárnál bepanaszoltak a katonák, mert nem fizette ki a zsoldjukat. Az aga – pénzt ígérve – megpróbálta rávenni katonáit a lázadásra. Azok azonban lefogták és Dzsefár elé vitték, aki lefejeztette. A háttérben meghúzódó és az összeesküvést nagyobb részben finanszírozó gazdag mór kereskedő, Caxes „bocsánatot nyert azzal, hogy adott Dzsefárnak egy jelentős összeget, amely – amint azt nekem megerősítették – 30 ezer dukátra rúgott”.¹⁵

1581 májusában Osali is Algírba érkezett. Innen szándékozott hadjáratot indítani Fez elfoglalására. Csatlakozásra akarta rávenni a janicsárokat is. Ők azonban megtagadták a parancsot és kijelentették, hogy csak a szultán kimondott utasítására hajlandók Fez ellen vonulni. Titokban egy marabut küldtek Konstantinápolyba, aki a nevükben arra kérte a szultánt, hogy ne engedélyezze Fez elfoglalását, mert ezzel olyan katonai erő birtokába jut Osali, hogy „könnyen fellázadhat, és egész Barbária ura lehet”.¹⁶ A marabu küldetése sikerrel járt, a szultán megparancsolta Osalinak, hogy térjen vissza Konstantinápolyba. Ott viszont Osali ügyesen intrikálva rövidesen elérte, hogy Dzsefárt visszahívják és újra Hasszánt nevezzék ki Algír kormányzójává.

Az erőtlen, hanyatló Oszmán Birodalom azonban már a hároméves pasák révén sem volt képes megakadályozni Algír – és az egész Maghreb – autonómiájának megerősödését. A 17. század második felére az odzsak – előbb egyedül, majd a taiffal szövetségben – átveszi a tartomány tényleges irányítását. A két testület által választott személy, aki a hatalom igazi birtokosa, 1671-től a szomszédos tuniszi tartományban már használatos *dej* címet veszi fel. A pasának már csak a „legalitás paravánjának” szerepe jut, mígnem 1710-ben a dej visszaküldi Konstantinápolyba. Ezzel formálisan is megszűnt a hároméves pasák periódusa.¹⁷ Algírt – és a szomszédos Tuniszt is – a jelképes összegű adón túl már csak vallási-kulturális szálak kötötték az Oszmán Birodalomhoz. Ezek a szálak viszont igen erősnek bizonyultak, és a 19. században a francia behatolással szembeni ellenállás idején mindkét országban megélénkültek.

Dzsefár pasa – Diego de Haedo művében

Haedo spanyol származású szicíliai bencés szerzetes, 1578–1581 között fogolyként Algírban volt, amelynek történetét 1612-ben Valladolidban publikálta *Topografia e Historia general de Argel* címen. Az *Epitome de los Reyes de Argel* című fejezet francia fordítását a *Revue africaine* című folyóiratban tették közzé 1880–81-ben.

Dzsefár¹⁸ a szultán megbízásából érkezett Algírba, azzal a céllal, hogy vizsgálatot folytasson két egymásnak ellentmondó állítással kapcsolatban. Abban az esetben, ha Hasszán bűnösnek bizonyulna, a fejét kell venni. De Osali olyan jól elrendezte az ügyet, hogy a szultán anyja megparancsolta Dzsefárnak, hogy mindenképpen legyen elnéző Hasszánnal.¹⁹ Ugyanakkor Osali húszezer tallért adott Dzsefárnak utazási költségeinek fedezésére abból a célból, hogy meglágyítsa a szívét.

A jelen pillanatra (1581) Algírt kormányzó Dzsefár pasát – aki, mint említettük, magyar – a törökök gyermekkorában anyjával, fivérével és hűgával együtt egy portya alkalmával fogták el Magyarországon. Mivel küllemre olyan szépek voltak, a jelenleg uralkodó szultán anyjának ajándékozták őket, és szolgálói lettek a palotában, ahol a renegát és eunuch Dzsefár állandóan a karjában hordozta a később szultánná választott kisgyereket. Ezért az uralkodó később szeretettel viseltetett iránta, amelyet ő a tetteivel is kiérdemelt, mert több kormányzóság élére állították, többek között egy nagyon fontos tartományra Magyarországon. Mindig igazságosan, egyenesen, megértően, barátságosan viselkedett. Ugyanakkor igazságteremtő és könyörtelen volt a gonosztevőkkel szemben. Ezért, amikor a szultán Algírból megkapta a panaszos beadványokat, őt küldte oda, hogy a zsarnokként viselkedő velencei származású Hasszán pasát megbüntesse és rendet teremtsen a már majdnem elveszett tartományban. Az ott lakók nagy meglepedésére 1580. augusztus 24-én érkezett Algírba.

Lecsendesített és engedelmességre bírta minden törököt és mórt Algírban és a királyságban. Békét, méltányosságot és igazságot ígért mindenkinek, fennhangon hirdette, hogy nem meggazdagodni jött Algírba, mivel élete végéig elegendő vagyona van, gyereke nincs, aki örökölné. Magával hozta anyját, aki, amint ezt a királyi udvar emberei mondják – és minthogy ez közismert tény Algírban – inkább keresztény, mint török vagy regenát módon él. Dzsefár magával hozta a szintén renegát és eunuch öcscsét. A mai napig – 1581. március 8-ig – kormányzása nyolc hónapja alatt semmi gonoszságot vagy bűnt nem tapasztaltak nála, nem tudnak arról, hogy valakivel rosszat tett volna. Nagy szánalommal viseltetik a keresztények iránt... Ami saját rabszolgáit illeti: nyomban megérkezésekor megparancsolta, hogy a láncoktól szabadítsák meg őket, és ne botozzák, csak ha erre parancsot ad. Ellátta őket jó ruházattal és jó ételekkel. Minden bort, ami az Algírba jövő keresztény hajókra kivetett vámokból neki jut, a rabszolgáknak adja és nem kér érte pénzt, ellentétben azzal, ahogyan elődei cselekedtek. Minden Algírban tartózkodó keresztény kereskedő és szerzetes tudomására hozta, hogy ír Spanyolországba és az egész keresztény világba, hogy szabadon jöhetnek kereskedni és a foglyok kiváltását bonyolítani. És megígérte, hogy tetteivel fogja bizonyítani, hogy semmi köze Hasszán pasához, tekintve, hogy nem meggazdagodni jött Algírba, hanem, hogy mindenkinek igazságot tegyen. Helyettesét, akit ő hozott magával Konstantinápolyból, leváltotta, mert intrikáival és brutalitásával panaszra adott okot. Néhány janicsár panaszkodott, hogy agájuk (akit szintén Dzsefár hozott magával Konstantinápolyból) számos gonoszságot követett el, önkényesen megfosztotta őket

zsoldjuktól, másoktól meg pénzt és ajándékot csikart ki. Megfosztotta rangjától, miután megszerezte az odzsak beleegyezését, amely nélkül egyetlen uralkodó sem hozhatna hasonló döntést. Ez 1581. április elején történt.

Dzsefár pasa körülbelül 20 hónapig uralkodott, 1580 augusztusától 1582 májusáig. Júniusban távozott, hat hajóval, kettő az övé, négy pedig Hasszán pasa kíséretéhez tartozott. Amikor Dzsefár pasa elhagyta Algírt, 60 éves volt, magas, robosztus, eunuch, nagyon igazságos és könyörületes a keresztény foglyokkal szemben. Nem minden elődje volt ilyen.

Jegyzetek

- 1 *Fernand Braudel*: Les Espagnols et l’Afrique du Nord de 1492 à 1597. Revue africaine, 1928. 2. 3. sz. Második kiadás In: *Fernand Braudel*: Autour de la Méditerranée. Paris, 1996. 52.
- 2 Idézi: *Corinne Chevallier*: Les trente premières années de l’Etat d’Alger 1510–1514. Alger, 1988. 38.
- 3 *Abdeljelil Temimi*: Une lettre des Morisques de Grenade au sultan Suleiman Al-Kanuni en 1541. Revue d’histoire maghrébine, 1975. 3. sz. 105–106.
- 4 *Corinne Chevallier*: i. m. 103. *Moulay Belhamissi*: Histoire de la marine algérienne (1516–1830). Alger, 1986. 118., 137–138. Magyarul: *Kárpáti Emil*: V. Károly keleti politikája. Kolozsvár, é. n. 27–31.
- 5 *Fernand Braudel*: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. Budapest, 1996. 934. A kalózkodásról: 915–941.
- 6 *Jean Moulai*: Les Etats barbaresques. Paris, 1973. 67., *Peter Lamborn Wilson*: Kalóz Utópiák c. könyve (Chiron Kiadó és Media Research Alapítvány 1997) hasznos információkat ad, de túlságosan aktualizálja-ideologizálja ezeknek a „kalózköztársaságoknak” a demokratikus berendezését, politikai életét.
- 7 *Pierre Boyer*: Les renégats et la marine de la Régence d’Alger. Revue de l’Occident musulmane et de la Méditerranée, 1985. 39. sz. 97.
- 8 *Corinne Chevallier*: i. m. 50–51., *Jean Moulai*: i. m. 94.
- 9 *Jean Mathieux*: Trafic et prix de l’homme en Méditerranée aux XVII et XVIII siècles. Annales E. S. C. 1954. 157–164.
- 10 *Salvatore Bono*: Europe et Islam en Méditerranée c. előadás. Elhangzott *A Mediterráneum: történelem és politika* c. konferencián Szegeden 1996. október 11-én. (A konferencia anyaga megjelenés előtt.)
- 11 *Fernand Braudel*: A Földközi-tenger... 1211–1214., 1256–1257.
- 12 *Pierre Boyer*: Des Pachas Triennaux à la révolution d’Ali Khodja Dey (1571–1817). Revue historique, 1970. 99–101.
- 13 *Diego de Haedo*: Histoire des Rois d’Alger. Revue africaine, XXV. (1881) 17.
Dzsefár pasával *Ibrahim Pecevi* török krónikás 1595-ben találkozott. Azt írta róla, hogy a gyulai szandzsákban született, ahonnan gyerekként hurcolták el a törökök. Ugyanitt, majd a székesfehérvári szandzsákban töltött be fontos tisztséget. Beglerbég volt Bagdadban, Damaszkuszban és Tebrizben. Algíri küldetését nem említi, valószínűleg annak különleges és ideiglenes volta miatt. Török történetírók III. k. 1566–1659. (Szerk.: Szekfű Gyula) Budapest, MTA 1916. 85. Ld. még Hadtörténeti Közlemények, 1892. 399–403.
- 14 *Diego de Haedo*: i. m. 24.
- 15 Uo. 23.
- 16 Uo. 24.
- 17 *Pierre Boyer*: Introduction à une histoire intérieure de la Régence d’Alger. Revue historique, 1966. 307–308.
- 18 Revue africaine, 1881. 17. és 19–21. Haedo krónikájából csak azokat a részeket közöljük, amelyek ki-mondottan Dzsefár személyiségére és tevékenységének megítélésére vonatkoznak.
- 19 A szultán anyjának befolyása a III. Murád (1574–1595) uralkodása idején elkezdődött ún. nőuralomra utal.